

NUSIKALTIMAI ŽMONIŠKUMUI NAUJAJAME LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE

Dr. Justinas Žilinskas

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Tarptautinės teisės ir
Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 69
Elektroninis paštas JUSTISZ@ltu.lt

Pateikta 2001 m. gruodžio 6 d.

Parengta spausdinti 2001 m. gruodžio 10 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros vedėjas prof. dr. Saulius Katuoka ir šios katedros docentas dr. Audrius Paksas

S a n t r a u k a

Lietuva, įgyvendindama tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš jos ratifikuotų ar prisijungtų tarptautinių sutarčių bei tarptautinės paprotinės teisės, į nacionalinės baudžiamosios teisės šaltinius perkelia ir tarptautinės teisės normas, reglamentuojančias nusikaltimus žmoniškumui. Naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, priimtame 2000 m. rugsėjo 26 d., numatomos dvi nusikaltimų žmoniškumui rūšys: genocidas (99 str.) ir tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis (100 str.). Smulkiai išanalizavus šiuos straipsnius galima daryti šias išvadas: 1) palyginti su tarptautine konvencine ir paprotine teise, Lietuvos teisės sistemoje genocidas traktuojamas plačiau: išplėstas saugomų grupių sąrašas, t.y. papildomai įtrauktos politinės ir socialinės grupės; genocidu pripažįstamos deportacijos ir kankinimai. Platesnis genocido traktavimas yra naudingas Lietuvos teisės saugos institucijoms, tačiau gali sukelti (ir jau yra sukėlęs) problemų tarptautinio teisinio bendradarbiavimo metu su valstybėmis, pripažįstančiomis konvencinę genocido sampratą, nors Lietuva yra ne vienintelė Europos valstybė, plačiau traktuojanti genocidą; be to, apibrėžiant genocidą pabrėžiamas reikalavimas, kad grupė būtų sunaikinta fiziškai, nors ne visos genocido formos numato fizinį sunaikinimą. Viena nusikaltimo sudėties dalis sukonstruota kaip formalioji, o kita – kaip materialioji; minėti trūkumai siūlomi panaikinti, patikslinta genocido nusikaltimo dispozicija; 2) Straipsnyje „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“ yra suformuluota nusikaltimo sudėtis, išoriškai panaši į nusikaltimų žmoniškumui sudėtį, apibrėžtą Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statuto 7 straipsnyje. Tačiau yra esminių neatitikimų, nes iškraipyti ryšiai tarp požymių, nurodytų Romos statute, pavyzdžiui, didelis mastas arba sistemingumas, numatytas kaip asmens veikos požymis, nors turėtų būti kaip „užpuolimą“ apibūdinantis požymis, taip pat ne visiškai tikslus nežmoniškų veikų sąrašas; nustatytiems trūkumams panaikinti siūloma patikslinta šio nusikaltimo dispozicija.

Tarptautinių nusikaltimų, tarp jų ir genocido bei kitų nusikaltimų žmoniškumui, draudimo ir baudimo užtikrinimas nacionalinėje teisėje – tai tarptautinis Lietuvos Respublikos įsipareigojimas, kylantis iš tarptautinių sutarčių, tarptautinių papročių ir kitų tarptautinės teisės aktų, pirmiausia iš 1948 m. JT Konvencijos dėl genocido nusikaltimo uždraudimo ir baudimo už jį (toliau – Genocido konvencija), 1945 m. Niurnbergo karinio tribunolo įstatų bei jų principų patvirtinimo 1946 m. gruodžio 11 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje Nr. 95 (I). Šiuo metu tarptautinėje teisėje laikomasi nuomonės, kad nusikaltimų žmoniškumui ir genocido draudimas yra bendrosios tarptautinės teisės imperatyvinės normos – *jus cogens*, t.y. aukščiausios juridinės galios norma [9, p. 269–281].

Rengiant šių nusikaltimų reglamentavimą naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – LR BK), kuris buvo priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d., buvo itin

svarbu jį tinkamai suderinti ir su naujausiu tarptautinės baudžiamosios teisės šaltiniu – 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje konferencijoje Romoje priimtu Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutu, kurį Lietuva pasirašė 1998 m. gruodžio 10 d. iškilmingoje pasirašymo ceremonijoje Niujorke ir kurio ratifikavimas, remiantis Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateikta informacija, yra numatomas 2003 m., kai su šia tarptautine sutartimi bus suderinti visi kiti Lietuvos teisės aktai.

Naujojo LR BK XV skyrius, pradedantis Kodekso Specialiąją dalį, vadinasi „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“. Šiame skyriuje matome dvi sudėtis, kurios priskirtinos nusikaltimams žmoniškumui: tai „Genocidas“ (99 str.) ir nusikaltimo sudėtis, pavadinta „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“ (100 str.).

Taigi šiuo straipsniu siekiama išanalizuoti naujojo LR BK 99 ir 100 straipsnius, palyginti, kiek juose pateiktos nusikaltimų sudėtys atitinka tarptautinės teisės, o pirmiausia – Romos statuto keliamus reikalavimus.

Reikia pažymėti, kad iki pat naujojo LR BK priėmimo Lietuvoje tebuvo reglamentuotas vienintelis iš nusikaltimų žmoniškumui – genocidas (71 str.). Tačiau be nusikaltimų sudėčių, pateiktų naujajame LR BK, būta ir kitokių pasiūlymų, kaip turėtų atrodyti šie nusikaltimai Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje, apie kuriuos norėtume labai trumpai užsiminti.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekto redakcijoje, pateiktoje visuomenei svarstyti 1996 m. [4, p. 30–134], nusikaltimams žmoniškumui buvo skirtas pirmasis Specialiosios dalies skyrius, pavadintas „Nusikaltimai žmoniškumui“ ir šiame skyriuje numatyti net keturi nusikaltimai žmoniškumui: genocidas (79 str.), rasinė, etninė, religinė, tautinė diskriminacija (toliau – diskriminacija) (80 str.), smurtas prieš rasinę, etninę, religinę, tautinę grupę (toliau – smurtas) (81 str.) bei kurstymas smurtauti prieš tautinę, rasinę, etninę ar religinę grupę (toliau – kurstymas smurtauti) (82 str.). Daugelio iš šių straipsnių formuluotės (išskyrus genocidą), buvo vertos rimtos kritikos. Daugiausia dėl to, kad jas kuriant visiškai neatsižvelgta į nusikaltimų žmoniškumui specifiką. Straipsnių formuluotės neatitiko tarptautinės teisės aktų reikalavimų, t.y. neatsispindėjo tie požymiai, kuriuos nurodo nusikaltimų žmoniškumui tarptautiniai šaltiniai (pvz., nusikalstamos politikos elementas), dėl to sąlygiškai mažiau pavojingi nusikaltimai nepagrįstai pavadinti nusikaltimais žmoniškumui (smurtas ir kurstymas smurtauti), subjektų, darančių šiuos nusikaltimus, kontingentas neapribotas (ypač diskriminacijos atveju) [17, p. 41–52].

Galima teigti, kad naujojo LR BK autoriai irgi priėjo prie panašių išvadų, todėl šiek tiek reformuluoti diskriminacijos bei kurstymo nusikaltimai buvo perkelti į naujojo LR BK XXV skyriaus („Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“) 169 ir 170 straipsnius, o smurto prieš tam tikras grupes, kaip atskiro nusikaltimo, visai neliko.

Nusikaltimų žmoniškumui, reglamentuotų naujajame LR BK, aptarimą pradėsime nuo 99 straipsnyje numatyto genocido nusikaltimo.

Genocidas (99 str.)

Genocido nusikaltimo formuluotė, pateikta 99 straipsnyje – jau trečioji per gana neilgą genocido nusikaltimo reglamentavimo Lietuvoje laikotarpį.

Trumpai priminsime, kad pirmoji dispozicija buvo suformuluota 1992 m. balandžio 9 d. įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ 1 straipsnyje. Kad vėliau galėtume pamatyti dispozicijos raidą, pacituosime šį straipsnį, pagal kurį genocidas – tai:

„Veiksmai, kuriais siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį gyventojų, priklausančių kokiam nors nacionalinei, etninei, rasinei ar religinei grupei, pasireiškusieji šių grupių narių žudymu, žiauriu kankinimu, sunkiu kūno sužalojimu, protinio vystymosi sutrikdymu; tyčiniu sudarymu tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis siekiama sunaikinti visą ar dalį tokios žmonių grupės; prievartiniu vaikų perdavimu iš šių grupių į kitas ar panaudojimu priemonių, kuriomis siekiama prievarta apriboti gimstamumą (genocidas)“ [2].

Tačiau nepamirškime, kad šio įstatymo nuostatos, skirtos genocido nusikaltimo turiniui, vien tik dispozicija ir sankcija neapsiribojo. Antrajame straipsnyje buvo nurodyta, kad „Lietuvos žmonių žudymas ar kankinimas, jos gyventojų deportavimas, padaryti nacistinės Vokietijos ar SSRS okupacijos metais, atitinka tarptautinės teisės normose numatyto genocido nusikaltimo požymius“. Šiame įstatyme žiaurių kankinimų, deportacijų, kaip genocido formų nurodymas, reiškia, kad įstatyme pateikiama platesnė genocido samprata nei Genocido konvencijoje [10, p. 48]. Toks sampratos plėtimas, jeigu griežtai vertintume pagal tarptautinės baudžiamosios teisės reikalavimus, manytume, nebuvo būtinas. Tačiau Lietuvos atveju jis gali būti iš dalies pateisinamas atkreipiant dėmesį į tai, kad deportacijos Lietuvoje dažnai buvo vykdomos siekiant naikinti, o ne perkelti gyventojus (ypač ankstyvieji (pvz., 1941 m. birželio 14 d.) trėmimai). Sudėtingiau paaiškinti sprendimą, kodėl į genocido sudėtį buvo įtrauktas kankinimas, kuris pats savaime Genocido konvencijos nėra priskiriamas prie nežmoniškų veikų, sudarančių genocidą, kita vertus, jeigu ir kankinimai vykdomi siekiant sunaikinti tam tikrą grupę ir atliekami kaip kurio nors genocidinio veiksmo dalis (pvz., sterilizacija, žalojimas), jie taip pat galėtų būti laikomi genocidu.

1998 m. balandžio 21 d. įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo“, kurio pagrindu genocido nusikaltimo sudėtis buvo įtraukta į LR BK, genocido nusikaltimo sudėtyje padarytas esminis papildymas: išplečiamas grupių sąrašas, įtraukiamos socialinės ir politinės grupės, pridėdama antroji straipsnio dalis, numatanti atsakomybės griežtinimą už genocido organizavimą ir vadovavimą jam bei jeigu genocidiniai veiksmai pasireiškė žudymu.

Naujojo LR BK 99 straipsnyje pateikta genocido nusikaltimo dispozicija šiek tiek skiriasi nuo ankstesnių dispozicijų. Pagal šį straipsnį genocidą įvykdo „tas, kas siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, organizavo, vadovavo ar dalyvavo juos žudant, kankinant, žalojant, trikdant jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojo toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavė jų vaikus kitoms grupėms“ [3].

Kaip matome, didesnis skirtumas nuo ankstesnių dispozicijų yra tas, kad į dispoziciją įtraukti žodžiai „organizavo, vadovavo ar dalyvavo“. Rasti tokią formuluotę LR BK yra gana neįprasta. Pavyzdžiui, juk 129 to paties Kodekso straipsnyje „Nužudymas“ nerašoma, kad nužudė tas, kuris organizavo, vadovavo ar dalyvavo žudant, nes tai – bendrininkavimo klausimai, kurie aptarti LR BK bendrojoje dalyje. Ankstesniame genocido nusikaltimo dispozicijos variante vadovavimas ir organizavimas buvo išskirti į antrą dalį kaip kvalifikuojančios aplinkybės, o dabar bendrininkavimo aspektai atsидūrė specialiosios dalies dispozicijoje. Kodėl taip galėjo atsitikti? Matyt, tokia formuluotė pirmiausia sietina su Genocido konvencija, nes jos 3 straipsnis numato, kad baudžiamas ne tik genocidas, bet ir:

- (b) Šamokslas įvykdyti genocidą;
- (c) Tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą;
- (d) Bandydas įvykdyti genocidą;
- (e) Bendrininkavimas genocide [1, p. 115].

Paskutiniame punkte nurodytas bendrininkavimas, matyt, ir buvo pagrindas nurodyti dispozicijoje „organizavimą, vadovavimą ar dalyvavimą“, nors tokia nuoroda ir nebuvo būtina, kaip nebuvo reikalinga nuoroda į bandymą įvykdyti genocidą, nes tai – nusikaltimo stadijų klausimas, kuris irgi aptariamas LR BK bendrojoje dalyje.

Nuosekliai laikantis Genocido konvencijos reikalavimų į dispoziciją reikėtų įtraukti ne tik vadovavimą, organizavimą, bet ir viešą kurstymą vykdyti genocidą, nes kurstymas irgi vienas iš galimų bendrininkų vaidmenų. Beje, pagal Romos statuto 25 straipsnį viešas ir tiesioginis genocido kurstymas yra pripažįstamas atskiru nusikaltimu.

Dar viena priežastis, dėl kurios organizavimas, vadovavimas ar dalyvavimas yra įtrauktas į dispoziciją, gali būti bendrininkų tyčios problemos. Pagal naujojo LR BK 26 straipsnį bendrininkai atsako tik už tas vykdytojo padarytas nusikalstamas veikas, kurias apėmė jų tyčia. Genocido atveju nustatyti tikslų, ypač organizatoriaus, tyčios turinį yra sudėtinga. Tyčia dažniausiai būna neapibrėžtoji. Be to, vykdytojais būna ištisos organizacijos, tad galbūt organizavimo, vadovavimo ar dalyvavimo įtraukimas į dispoziciją yra siekis padaryti taip, kad genocido organizavimas, vadovavimas ar dalyvavimas jame būtų laikomas baigtiniu nusikaltimu ir užtektų tyčios nukreiptumo vien organizuoti, vadovauti ar dalyvauti genocide. Tačiau padarius šią prielaidą darosi nebeaiškus kitas 99 straipsnio autorių sprendimas dispoziciją konstruoti taip, kad kai kurių genocido nežmoniškų veikų atveju nusikaltimo sudėtis būtų formalioji, o kai kurių – materialioji. Tokią išvadą leidžia daryti vienu atveju vartojama padalyvinė forma (žudant, deportuojant, trikdančią), o kitu – būtasis laikas (ribojo gimstamumą, perdavė vaikus), kuris rodo, kad yra reikalingi minėtų veikų padariniai. Priežasčių, kodėl padarytas toks skirtumas, nerandame. Manytume, kad genocido nusikaltimo, kaip ir daugelio sunkių nusikaltimų, sudėtis turėtų būti formalioji.

Šioje dispozicijoje kaip ir anksčiau vienu iš genocido nežmoniškų veikų laikomi kankinimai, o deportacijos prilyginamos sudarymui sąlygų, kurios lemia grupės žūtį.

Tačiau nagrinėjamoji dispozicija, manytume, turi ir dar keletą rimčiau diskutuotinių aspektų.

Pirmasis iš jų – tai nurodymas, kad turi būti siekimas **fiziškai** sunaikinti žmones. Šis požymis buvo nurodytas visose trijose lietuviškose formuluotėse. Žodžius „fiziškai sunaikinti“ galima suprasti kaip kūno sunaikinimą, nes būdvardis „fizinis“ yra suprantamas kaip „susijęs su kūnu“ [19, p. 157], kitaip tariant – kūniškas. Tačiau nė viename tarptautiniame šaltinyje, apibrėžiančiame genocidą, nerasime, kad būtų reikalaujama fizinio sunaikinimo. Vis dėlto privalome pastebėti, kad genocido komentatoriai išskiria keletą galimų genocido formų: fizinį genocidą (žudymą), biologinį genocidą (gimstamumo sutrikdymą) ir kultūrinį genocidą (grupių vaikų perdavimą) pagal tai, kokiomis priemonėmis grupė sunaikinama [14, p. 116]. Lietuviškų genocido dispozicijų bei naujojo LR BK autoriai kažkodėl pabrėžia fizinį, kūno sunaikinimą, nors gimstamumo ribojimo ir vaikų perdavimo fiziniu sunaikinimu pavadinti, manytume, negalima. Genocido atveju yra svarbus grupės sunaikinimas, nesvarbu, ar žmonės, sudarę tą grupę, yra sunaikinami fiziškai, ar kitokiomis priemonėmis pasiekama, kad grupė nustotų egzistuoti kaip tam tikras vienetas. Manytume, požymio „fizinis“ pabrėžimas gali sukelti bereikalingos painiavos, kai bus nagrinėjami atvejai, susiję su kitomis genocido formomis.

Antrasis diskutuotinas sprendimas – tai genocido grupių sąrašo išplėtimas. Genocido konvencija numato tik keturias grupių rūšis, į kurias gali kėsinti genocidas: etninę, rasinę, nacionalinę, religinę. Kaip matyti iš dabartinio LR BK 71 straipsnio ir naujojo LR BK 99 straipsnio dispozicijos, Lietuva grupių, kurių atžvilgiu gali būti vykdomas genocidas, sąrašą, palyginti su Genocido konvencija, vis dėlto plečia – įtraukia politinę ir socialinę grupes. Kodėl padarytas toks sprendimas?

Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Specialių tyrimų skyriaus vyriausiasis prokuroras Rimvydas Valentukevičius 1998 m. lapkričio 5–6 d. Vilniuje Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro surengtoje tarptautinėje konferencijoje „Nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų tyrimo problemos“ paaiškino, kad Lietuva yra priėmusi LR BK papildymus, kur genocidą papildė socialine ir politine grupėmis. Norėdamas apginti Lietuvos nuostatą jis pateikė šių grupių įtraukimo pagrindimą: tokių nuostatų egzistavimą JT dokumentuose, būtent 1946 m. JT GA rezoliucijoje dėl genocido (kuri teigia, jog „Genocido

faktai (pavyzdžiai) buvo tada, kai visiškai ar iš dalies buvo sunaikintos rasinės, religinės, politinės ar kitos grupės” [6, p. 188] – aut. past.), kad toks atskirų genocido sąvokos požymių išplėtimas yra visiškai pateisinamas ir reikalingas, nes tarptautinėje teisėje numatyta genocido sąvoka apsiriboja tik keturiais <...> grupės požymiais ir Lietuvos gyventojų masinio naikinimo atveju sunkiai taikytina. <...> Ši pataisa leis išspręsti kai kuriuos sudėtingus genocido nusikaltimo kvalifikavimo atvejus, būtent, kai ši veika buvo taikoma asmenims, NKVD–NKGB–MGB baudžiamosiose bylose įvardytiems kaip „buržuaziniai nacionalistai”, „buožės” ar „socialiai pavojingi elementai” [16, p. 35].

J. Prapiesčio manymu, „Konvencinės genocido sudėties papildymas politinės ir socialinės grupės požymiais yra pagrįstas, atspindintis realybę. Pastaruoju metu nemažai būta genocido aktų ne tik nacionaliniu, etniniu, rasiniu ar religiniu pagrindu, bet ir dėl politinių priežasčių. Neapykantos, smurto, susidorojimo objektais gali būti ir atskiros socialinės grupės” [10, p. 49].

Galime pažymėti tai, kad Lietuva ne pirmoji išplėtė genocido sampratą. 1992 m. naujasis Prancūzijos baudžiamasis kodeksas, apibrėžiantis genocidą, be tautinės, etninės, rasinės ir religinės grupės, nurodė ir „tam tikrą grupę, vadovaujantis bet kuriuo savavališku kriterijumi” [11, p. 18], Latvijos baudžiamojo kodekso 68¹ straipsnyje, reglamentuojančiame genocidą [7], numatoma socialinė grupė, Lenkijos Respublikos baudžiamajame kodekse apibūdinant genocido sudėtį taip pat nurodomas „grupės su tam tikra apibrėžta pasaulėžiūra” požymis (118 str. 1 paragr.) [10, p. 49], o tai yra dar didesni išplėtimai, nei padaryti Lietuvoje.

Tačiau minėtoje konferencijoje vienas iš užsienio prelegentų laisvose diskusijose (todėl ir nepavyko įsiminti bei surasti jo pavardės) vis dėlto pareiškė abejonių, ar Lietuvos gyventojų naikinimą sovietinės okupacijos metais galima laikyti genocidu, nes Vakarų valstybės genocidą supranta kaip žydų ar čigonų naikinimą. Ar Lietuvoje vyko kas nors panašaus? Kaip matome, omenyje turėtas planingas nacionalinės ar etninės grupės naikinimas. Abejonė nesunkiai suprantama: ji remiasi Genocido konvencija, o ši numato **išsamų** grupių sąrašą: etninė, rasinė, nacionalinė, religinė. Šios nuostatos laikosi ir visi tarptautiniai nusikaltimų žmoniškumui šaltiniai. Netgi rengiant Romos statutą pasiūlymas plėsti genocido grupių sąrašą nesusilaukė pakankamo palaikymo [15, p. 89].

Lietuvos atstovų pateikti argumentai, be abejo, svarūs: Lietuva tik neseniai gavo galimybę nubausti okupacijos metais vykdyto genocido ir kitų nusikaltimų žmoniškumui vykdytojus, tad reikia daryti viską, kad teisingumas būtų įgyvendintas.

Tačiau, vertindami tarptautinės teisės požiūriu, viena vertus, turime JT GA rezoliuciją, kelių kitų valstybių pavyzdžius ir šios traktuotės naudingumą bei patogumą Lietuvos teisėsaugos institucijoms bei, kita vertus, JT Konvenciją ir tarptautinę paprotinę teisę. Reikėtų prisiminti, kad pagal JT įstatus JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijos, skirtingai nuo Konvencijų – daugiašalių sutarčių, yra tik rekomendacinio, o ne imperatyvaus pobūdžio. Konvencija genocidą apibrėžia vienareikšmiškai ir tiksliai – be galimybių interpretuoti, požymių grupės išsamios – tiek grupių skaičius ir rūšys, tiek genocido formos.

Tad išplėsdami genocido sąvoką pirmiausia susiduriame su problema: ar valstybė turi teisę įtraukdama tarptautinės teisės aktų nuostatas iš esmės išplėsti jų taikymą vidaus teisėje? Formaliai toks išplėtimas pirmiausia turi nepažeisti paties tarptautinio teisės akto nuostatų: mūsų atveju įsipareigojimai Genocido konvencijos atžvilgiu nepažeisti – nors Konvencija ir neratifikuota, bet prie jos prisijungta, jai įgyvendinti priimtas įstatymas, galima teigti, jog Konvencija tapo Lietuvos Respublikos teisės sistemos dalimi. Tai, ką liepta Konvencijoje įtvirtinti kaip genocidą, įtvirtinta, tačiau Konvencijoje nėra jokių nuostatų dėl galimo valstybių plečiamojo traktavimo.

Kai kurios tarptautinės baudžiamosios teisės sutartys numato, kad, priklausomai nuo teisės sistemos ypatybių, valstybės tam tikras veikas gali traktuoti plečiamai. Pavyzdžiui, 1988 m. Jungtinių Tautų konvencijos dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta 3 straipsnis numato, kad:

„Kiekviena Šalis imasi būtinų priemonių, kad pagal nacionalinius įstatymus šie veiksmai, jeigu jie yra tyčiniai, būtų pripažinti baudžiamaisiais nusikaltimais: <...>

c) būtų atsižvelgiama į savos Konstitucijos nuostatus ir pagrindinius savo teisinės sistemos principus;

i) nuosavybės, jeigu jos įsigijimo metu buvo žinoma, kad ši nuosavybė buvo gauta padarius nusikaltimą arba nusikaltimus, numatytus šio punkto a papunktyje, arba dalyvaujant tokiame nusikaltime arba nusikaltimuose, įsigijimas, valdymas arba naudojimas <...>” [5].

Tai yra atvejis, kada pati tarptautinė sutartis numato alternatyvą. Genocido konvencija tokios alternatyvos nenumato, tačiau nenumato ir draudimo.

Kita vertus, vidaus teisėje valstybė nėra suvaržyta veikti savo nuožiūra tol, kol jos veiksmai nepažeidžia valstybės tarptautinių įsipareigojimų, pavyzdžiui, tokių kaip žmogaus teisių apsauga, tad skirtingos valstybės dažnai skirtingai nustato vienodai pavadintų nusikaltimų mastą ir požymius. Vargu ar galima būtų teigti, kad genocido sampratos išplėtimas pažeidžia tarptautinę ar nacionalinę teisę. Formaliai žiūrint genocido sampratos praplėtimas nėra iš esmės ydingas, tačiau problemų sukelti jis gali.

Sprendimas Genocido konvencija ginti tik keturis žmonių grupių tipus yra padarytas daugiau nei prieš pusę amžiaus po sudėtingų debatų Jungtinėse Tautose [13, p. 25]. Jis įtvirtintas tarptautinių teismų praktikoje, genocido samprata yra nusistovėjusi tarptautinėje konvencinėje ir paprotinėje teisėje, nors doktrinos atstovai neretai kritikuoja tokį požiūrį, tačiau ši kritika rezultatų neduoda. Mūsų vertinimu, LR BK pateikta genocido sąvoka vis dėlto yra išimtis, nors ir naudinga vidaus teisėje. Ar ji gali būti problemine išimtimi? Viskas priklauso nuo to, kaip kitos valstybės, kurioms priimtinesnė klasikinė genocido traktuotė, pažiūrės į šį klausimą tarptautinio bendradarbiavimo srityje. Tokio pobūdžio problemų yra iškilę: pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos prokuratūra yra gavusi Rusijos Federacijos generalinio prokuroro pavaduotojo – vyriausiojo karinio prokuroro pasirašytą oficialų atsakymą, kuriuo atsisakoma pateikti dokumentus iš tam tikrų NKVD – MGB bylų, motyvuojant tuo, kad Lietuvos įstatymai išplėčia traktuoja ir įvardija genocido sąvoką, negu ji nustatyta Jungtinių Tautų konvencijoje [16, p. 41].

Tačiau jeigu politinių ir socialinių grupių naikinimo nelaikytume genocidu, ar politinės grupės naikinimas tokiu atveju lieka nenusikalstama veika? Ar politinių grupių apsauga nėra garantuojama kitais žmogaus teisių apsaugos ir tarptautinės baudžiamosios teisės instrumentais? Atsakymai yra keli: pirma, ne visi linkę sutikti, kad Genocido konvencija politines grupes palieka visai be apsaugos, viskas priklauso nuo to, kaip bus traktuojamas Genocido konvencijoje pateiktas apibrėžimas: JAV teisės profesorius Lawrence'as Leblancas mano, jog dažnai reiškiami nuomonė, kad Konvencija neapima politiškai motyvuoto genocido, atspindi keistą ir tikriausiai klaidingą Genocido konvencijos 2 straipsnio interpretavimą. Jeigu kokia nors grupė yra naikinama politiniais motyvais, tai vis tiek bus genocidas [12, p. 80]; antra, tokius veiksmus apima nusikaltimų žmoniškumui sąvoka, pagal kurią civilių asmenų naikinimas politiniais motyvais karo ar taikos metu yra nusikaltimas, už kurį numatyta atsakomybė, kaip žinome, nė kiek ne menkesnė už atsakomybę už genocidą. Kartu su naujojo LR BK įsigaliojimu šios nuostatos bus įtvirtintos ir Lietuvos teisėje.

Tuos pačius argumentus galime pasitelkti ir nagrinėdami socialinės grupės atvejį (kuri, kaip minėjome, tarptautiniuose dokumentuose apskritai nebuvo minėta kaip savarankiška sąvoka). Pavyzdžių neieškokime toli – pavyzdžiui, stambieji ūkininkai („buožės“). Viskas rodytų, kad vykdytas genocidas, bet tokia grupė nenumatyta Genocido konvencijoje pateiktoje sąvokoje. Kita vertus, šios grupės nariai yra lietuvių tautos, nacionalinės grupės, atstovai. Jie sudaro pakankamai apibrėžtą nacionalinės grupės dalį. Dabar žvilgtelėkime į genocido dispoziciją: „sunaikinti visus ar dalį žmonių“. Motyvai, kaip jau pabrėžėme, yra nesvarbūs. Ar neteisinga būtų išvada, jog tai yra lietuvių nacionalinės grupės genocidas, pasireiškęs siekimu sunaikinti lietuvių nacionalinės grupės dalį – stambiuosius ūkininkus, motyvuojant, kad stambieji ūkininkai yra socialiai pavojinga kategorija? Be to, stambieji ūkininkai sudarė ir pakankamai svarbią nacionalinės grupės dalį, užtikrindami jos egzistavimą, o juk genocidas gali pasireikšti siekiu tiek sunaikinti visą grupę, tiek jos dalį.

Istoriniai faktai taip pat leidžia teigti, kad sovietinis genocidas buvo nukreiptas ne kokios nors formalios „liaudies priešų“ (t.y. politinių oponentų) grupės atžvilgiu, o nacionalinės lietuvių grupės, atrenkant būtent pagal nacionalumo – etniškumo kriterijus. Pavyzdžiui, A.

Anušauskas rašo, kad „ėmus griežtinti tremtinių laikymo režimą, 1949 m. rugsėjo mėn. buvo dar labiau sukonkretinta prieš lietuvius ir kitas „nepatikimas“ tautas (čečėnus, latvius, estus ir kt.) nukreipta politika. Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministras S. Kruglovas ir generalinis prokuroras Safonovas nustatė tremtinių vaikų (nuo 16 metų) įrašymo bendron tremtinių įskaiton (t.y. amžinai tremčiai) tvarką. Mišriose tremtinių ir netremtinių šeimose gimę ir sulaukę 16 metų amžiaus vaikai gavo teisę pasirinkti tėvo arba motinos tautybę. Vaikai, pasirinkdavę tėvo tremtinio ar motinos tremtinės tautybę, buvo įrašomi į tremtinių įskaitą, o vaikai, pasirinkę netremtinių tautybę, neįrašomi. Taip buvo skatinamas nutautėjimas. Jaunoji karta, atsisakiusi savo tautybės, kalbos, kultūros, galėjo išvengti tėvų likimo. Tuo tarpu lyg ir tokio pat likimo žmonių – rusų tremtinių <...> vaikai į tremtinių įskaitą visiškai nebuvo įrašomi” [8, p. 385]. Norėtume atkreipti dėmesį ir į tai, kad tokie veiksmai anaipol fiziškai nenaikino žmonių, tačiau naikino grupę kaip vienetą, ir tai buvo lietuvių nacionalinės grupės naikinimas.

Manytume, kad genocido nusikaltimo dispoziciją, pateiktą naujojo LR BK 99 straipsnyje, vis dėlto reikėtų tikslinti. Pirma, dėl jau minėtų priežasčių vertėtų atsakyti žodžio „fiziškai“, antra, žodžius „ribojo“ ir „perdavė“ pakeisti į „ribojant“ ir „perduodant“, kad visų genocido nežmoniškų veikų atžvilgiu genocido nusikaltimo sudėtis būtų formali, trečia, išplėstą grupių sąrašą palikti, tačiau kuo daugiau naudotis **konvencinės** sąvokos teikiamomis interpretavimo galimybėmis. Tad 99 straipsnio siūloma dispozicija būtų ši:

99 straipsnis. Genocidas

Tas, kas siekdamas sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, organizavo, vadovavo ar dalyvavo juos žudant, kankinant, žalojant, trikdamas jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojant gimstamumą tose grupėse ar prievarta perduodant jų vaikus kitoms grupėms, baudžiamas <...>

Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis (100 str.)

Antrasis nusikaltimas, naujajame LR BK priskirtinas nusikaltimų žmoniškumui rūšiai, kaip minėjome, yra 100 straipsnyje numatytas „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“. Jo dispozicija ši:

„Tas, kas tyčia, vykdydamas ar remdamas valstybės ar organizacijos politiką, dideliu mastu arba sistemingai užpuldinėjo civilius ir juos žudė arba sunkiai sutrikdė jų sveikatą; sudarė tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė žmonių žūtį; prekiaavo žmonėmis; deportavo gyventojus; kankino, žagino, įtraukė į seksualinę vergovę, vertė užsiimti prostitucija, privirstinai apvaisino ar sterilizavo; persekiojo kurią nors žmonių grupę ar bendriją dėl politinių, rasinių, nacionalinių, etninių, kultūrinių, religinių, lyties ar kitų motyvų, kuriuos draudžia tarptautinė teisė; žmones sulaikė, areštavo ar kitaip atėmė jų laisvę, kai toks laisvės atėmimas nepripažįstamas, ar nepranešė apie žmonių likimą arba buvimo vietą; vykdė apartheido politiką” [3].

Pirmiausia reikėtų pastebėti, kad pavadinimu „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“ pavadinta tai, kas tarptautiniuose dokumentuose vadinama tiesiog „nusikaltimais žmoniškumui“. Kodėl buvo parinktas toks straipsnio pavadinimas – telieka tik spėlioti: galbūt naujojo LR BK autoriai nenorėjo, kad sutaptų skyriaus ir nusikaltimo pavadinimas, galbūt nuspręsta, kad terminas „nusikaltimai žmoniškumui“ negali būti atskiros sudėties pavadinimas dėl daugiskaitinės formos. Tačiau ir dabartinis pavadinimo variantas per menkai atspindi nusikaltimo specifiką: juk dauguma naujojo LR BK XV skyriuje pateiktų nusikaltimų yra ne kas kita kaip įvairių tarptautinės teisės draudžiamo elgesio su žmonėmis variantų draudimas, tad toks pavadinimas tikėtų dar bendresnei kategorijai nei nusikaltimai žmoniškumui. Manytume, kad bent skliausteliuose prie 100 straipsnio pavadinimo reikėtų nurodyti, kad tai yra nusikaltimai žmoniškumui, nes tai daug įprastesnis pavadinimas, o naujasis net ir dalyką išmanančiam žmogui suteikia per mažai informacijos.

Kaip matome, LR BK 100 straipsnio dispozicija sukonstruota iš dviejų dalių: pirmoji (iki žodžių „ir juos“) aptaria nusikaltimo bendruosius požymius, antroji pateikia nežmoniškas veikas, kuriomis gali pasireikšti nusikaltimas.

Galima teigti, kad LR BK 100 straipsnio dispozicija parengta remiantis Romos statuto 7 straipsniu, kuriame apibrėžiami nusikaltimai žmoniškumui. Šią prielaidą patvirtina tai, kad daugelis 100 straipsnio dispozicijoje pateiktų požymių minimi ir Romos statuto 7 straipsnyje. Pirmiausia tai pasakytina apie bendruosius požymius: abiejose dispozicijose rasime ir politikos požymį („vykdydamas ar remdamas valstybės ar organizacijos politiką“), paplitimo arba sistemingumo kriterijus („dideliu mastu arba sistemingai“), tai, kad nukentėjusieji turi būti civiliai gyventojai („užpuldinėjo civilius“).

Tačiau nusikaltimų žmoniškumui apibrėžimas, pateiktas Romos statuto 7 straipsnyje ir LR BK 100 straipsnyje, vis dėlto skiriasi ir pirmiausia tuo, jog Romos statute apibrėžimas formuluojamas per tris straipsnio dalis, iš kurių antroji dalis yra skirta požymių išaiškinimui, kurioje tiksliau apibrėžiama, kas yra „užpuolimas, nukreiptas prieš bet kokius civilius gyventojus“, „deportacija“, „kankinimas“, „apartheido nusikaltimas“ ir kita. Svarbu ir tai, kad šie papildomi požymių ar veikų apibūdinimai turi esminių papildomų požymių.

LR BK 100 straipsnyje mėginama apibendrintai visus požymius sukelti į vieną straipsnio dalį. Pavyzdžiui, toje pačioje dalyje minimas ir didelis mastas ar sistemingumas, ir valstybės ar organizacijos politika. Tai nebūtų blogai, tačiau panagrinėjus įdėmiau matyti, kad sukelti požymius į vieną dalį buvo iškraipyti ryšiai tarp požymių, ir nusikaltimas, pagal LR BK 100 straipsnį kvalifikuotinas kaip „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“, iš esmės skiriasi nuo „Nusikaltimų žmoniškumui“ pagal Romos statuto 7 straipsnį. Pažodžiui skaitant LR BK 100 straipsnį išeina, kad baudžiamas „tas, **kas** tyčia, vykdydamas ar remdamas valstybės ar organizacijos politiką, **dideliu mastu arba sistemingai užpuldinėjo civilius**“ (*pajuodinta aut.*), t.y. didelis mastas arba sistemingumas numatomas kaip **asmens veikos požymis**. Tačiau pagal Romos statuto 7 straipsnį masiškumas ar sistemingumas yra ne kaltinamojo veiką apibūdinantys požymiai, o požymiai, apibūdinantys užpuldinėjimą (užpuolimą), pažodžiui verčiant – „kai padarytas kaip masiško (paplitusio) arba sistemingo užpuolimo dalis“. Turint omenyje, kad sąvoka „užpuolimas“ papildomai išaiškinama kaip elgesys pagal valstybės ar organizacijos politiką, akivaizdu, kad pagal Romos statutą nusikaltimą žmoniškumui laikomas padaręs ne tik asmuo, kuris masiškai ar sistemingai užpuldinėjo civilius gyventojus, bet ir asmuo, kuris įvykdė bent vieną arba kelias nežmoniškas veikas, ir tokį įvykdymą galima laikyti dalimi valstybės ar organizacijos formalios ar faktinės politikos, pasireiškiančios masiniu arba sistemingu civilių gyventojų užpuldinėjimu, rezultatu. Kaip matome, skirtumas iš tiesų esminis ir, mūsų manymu, būtinai taisytinus, nebent Lietuvos įstatymų leidėjai iš tiesų norėjo numatyti gerokai griežtesnius šio nusikaltimo kriterijus (tačiau tokiu atveju ratifikavus Romos statutą būtų pažeisti įsipareigojimai pagal šią sutartį).

Įdomus klausimas, kaip Lietuvos teismai pagal naująjį LR BK ruošiasi aiškinti 100 straipsnyje minimą „organizacijos politiką“, tiksliau tariant, kokie reikalavimai bus keliami organizacijai? Vargu ar būtų galima čia taikyti LR BK 25 straipsnyje apibrėžiamą „nusikaltimą susivienijimą“, kuris tame pačiame straipsnyje prilyginamas antikonstitucinei grupei ar organizacijai, nes tarptautinių teismų praktikoje ne bet kokia organizacija laikoma tenkinančia nusikaltimų žmoniškumui kriterijus, o tik tokia, kuri turi valstybinio darinio bruožų ir *de facto* kontroliuoja teritoriją [18, p. 654].

Aptartas neatitikimas – ne vienintelis. Lygindami Romos statuto 7 straipsnyje ir LR BK 100 straipsnyje pateiktus nežmoniškus veikų sąrašus vėl randame įvairių, kartais ne visai paaiškinamų skirtumų.

Pavyzdžiui, 100 straipsnio dispozicijoje yra nurodoma, kad vienas iš draudžiamų elgesio būdų gali būti, jeigu nusikaltimo subjektas „prekiavo žmonėmis“, tačiau Romos statute tokios sąvokos iš viso nėra. Tiesa, Statute nurodoma, kad viena iš nežmoniškus veikų yra „pavergimas“, tačiau pavergimas – gerokai platesnė sąvoka nei prekyba žmonėmis. Pavergimas apima ne tik prekybą žmonėmis, bet ir visas vergovės formas, vergovei artimas praktikas, taip pat ir prievartinį darbą [15, p. 98–100] (kurio įtvirtinimas kaip nusikaltimo žmonišk-

kumui, mūsų manymu, Lietuvai būtų labai svarbus, nes juk daug Lietuvos gyventojų buvo išgabenti ir dirbo prievartinį darbą tiek GULAG'o lageriuose, tiek nacistinėje Vokietijoje).

Panašų netikslumą randame ir nagrinėdami LR BK 100 straipsnyje pateiktą nežmonišką veiką – priverstinį apvaisinimą. Romos statutas šiuo atveju reglamentuoja daug sudėtingesnį nusikaltimą, kurį sudaro ne tik priverstinis moters apvaisinimas, bet priverstinis apvaisinimas siekiant pakeisti teritorijos etninę sudėtį, be to, veiksmas apima ne tik apvaisinimą, bet ir prievartinių sąlygų sudarymą, kad kūdikis būtų išnešiotas ir pagimdytas [15, p. 100]. Be abejo, toks sudėtingas nusikaltimas Lietuvai nelabai aktualus, ši norma į Romos statutą pateko, galime teigti, kaip įvykių buvusioje Jugoslavijoje rezultatas. Tačiau vien tik „priverstinio apvaisinimo“ įtraukimas atrodo keistokai, ypač, kad tame pačiame straipsnyje yra nurodomas ir žaginimas, o nėštumas juk paprastai vertinamas kaip išžaginimą sunkinanti aplinkybė, o ne atskiras nusikaltimas. Be to, LR BK seksualinės prievartos nežmoniškų veikų sąrašas yra išsamus, nors Romos statuto 7 straipsnio g punkte nurodyta, kad baustini ir kiti tokio paties sunkumo veiksmai.

Lyginant LR BK 100 straipsnio formuluotę su Romos statuto 7 straipsniu taip pat galima pastebėti, kad ne visos nežmoniškos veikos, nurodytos Romos statute, perkeltos į LR BK. Nežinia, kodėl LR BK praleista nežmoniška veika „neteisėtas įkalinimas ar kitoks šiurkštus fizinės laisvės apribojimas“ (Romos statuto 7 str. 1 dalies e punktas). Galime atkreipti dėmesį į tai, kad ši nežmoniška veika nesutampa su LR BK straipsnyje pateikiama veika „žmones sulaikė, areštavo ar kitaip atėmė jų laisvę, kai toks laisvės atėmimas nepripažįstamas, ar nepranešė apie žmonių likimą arba buvimo vietą“, nes tai yra detalizuota nežmoniška veika, kurią Romos statutas vadina „priverstiniu žmonių dingimu“ (7 str. 1 dalies i punktas), nebent darytume prielaidą, kad žodžiai „žmones sulaikė, areštavo“ gali būti atskiriami nuo „nepranešė apie žmonių likimą arba buvimo vietą“, tačiau gramatinis aiškinimas tokios prielaidos daryti neleidžia, nes viena nežmoniška veika nuo kitos LR BK 100 straipsnyje atskiriama kabliataškiais, taigi „žmones sulaikė, areštavo ar kitaip atėmė jų laisvę, kai toks laisvės atėmimas nepripažįstamas, ar nepranešė apie žmonių likimą arba buvimo vietą“ turi būti traktuojamas kaip vienos kompleksinės veikos apibūdinimas. Taigi dar viena tendencija, pastebima LR BK 100 straipsnyje, yra tam tikrų nežmoniškų veikų perkėlimas su jų išaiškinimu, o tam tikrų – be išaiškinimo. Tarp nežmoniškų veikų, kurios pateko be išaiškinimo, galime paminėti apartheido nusikaltimą, persekiojimą, kankinimą. Tai nėra gerai, tačiau perkelti visas sąvokas su jų išaiškinimu sudėtinga techniškai, be to, dispozicija taptų griozdiška ir sudėtinga. Tačiau vis dėlto reikėtų turėti omenyje, kad LR BK 100 straipsnyje požymiai turėtų būti aiškinami pagal tarptautinės teisės, o ne tik pagal nacionalinės teisės šaltinius, galbūt net vertėtų apsvarstyti galimybę antroje šio straipsnio dalyje tai nurodyti, nors tokia nuoroda LR BK ir būtų labai neįprasta (nors, pvz., Latvijos baudžiamajame kodekse tokia nuoroda yra ir formuluojama: „toku būdu, kokiu <...> apibrėžia atitinkami konvenciniai norminiai aktai“ [7]). Neatskleidus 100 straipsnyje naudojamų sąvokų ir požymių turinio gali kilti kolizijų su turiniu artimu 169 straipsniu „Diskriminavimas dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės“, nes atsakymą, kuo „diskriminacija“ skiriasi nuo 100 straipsnyje minimo „persekiojimo“ galima rasti tik tarptautiniuose dokumentuose. Į LR BK 100 straipsnyje išvardytą nežmoniškų veikų sąrašą nepateko ir Romos statuto 7 straipsnio 1 dalies punkte k minima „kitų nežmoniškų veikų“ sąvoka, tad nežmoniškų veikų sąrašas yra išsamus kaip ir seksualinės prievartos nežmoniškų veikų atveju.

Remdamiesi pateiktais pastebėjimais, manytume, kad LR BK 100 straipsnio dispoziciją reikėtų iš esmės taisyti, suderinti bendruosius požymius ir jų ryšius su Romos statuto 7 straipsniu, papildyti juos trūkstamomis nežmoniškomis veikomis. Siūlytume šią 100 straipsnio dispoziciją:

*100 straipsnis. Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis
(nusikaltimai žmoniškumui)*

Tas, kas tyčia, vykdydamas ar remdamas valstybės ar organizacijos politiką, pasireiškiančią didelio masto arba sistemingu civilių gyventojų užpuldinėjimu, žmones žudė arba

sunkiai sutrikdė jų sveikatą; sudarė tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė žmonių žūtį; pavergė žmones; deportavo ar prievarta perkėlė gyventojus; neteisėtai įkalino ar kitaip šiurkščiai apribojo fizinę žmonių laisvę, pažeidė tarptautinės teisės pagrindines normas, kankino žmones; žagino, įtraukė į seksualinę vergovę, vertė užsiimti prostitucija; neteisėtai sulaukė priverstinai apvaisintą moterį siekiant pakeisti gyventojų etninę sudėtį ar darant kitą šiurkštų tarptautinės teisės pažeidimą; priverstinai sterilizavo žmones arba taikė kitokius tolygaus sunkumo seksualinės prievartos veiksmus; persekiojo kurią nors žmonių grupę ar bendriją dėl politinių, rasinių, nacionalinių, etninių, kultūrinių, religinių, lyties ar kitų motyvų, kuriuos draudžia tarptautinė teisė; žmones sulaukė, areštavo, pagrobė ar kitaip atėmė jų laisvę, kai toks laisvės atėmimas nepripažįstamas, ar nepranešė apie žmonių likimą arba buvimo vietą, vykdė apartheido nusikaltimą, baudžiamas <...>

Prieš baigdami naujajame LR BK pateiktų nusikaltimų žmoniškumui analizę norėtume aptarti dar vieną aspektą, susijusį tiek su 99 straipsnyje, tiek su 100 straipsnyje reglamentuotais nusikaltimais. Viena iš nusikaltimų žmoniškumui subjekto ypatybių yra ta, kad tarptautinėje teisėje pastebima akivaizdi tendencija, jog už šiuos nusikaltimus baudžiamoji atsakomybė kyla tik sulaukus 18 metų (pvz., tokią nuostatą įtvirtino Romos statutai). Tarptautinės baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba yra gana aukšta dėl sudėtingų subjektyvių ir objektyvių šių nusikaltimų aspektų. Nagrinėjant naujojo LR BK nuostatas abiejų nusikaltimų žmoniškumui (99 ir 100 str.) atvejais amžiaus, nuo kurio kyla atsakomybė už šiuos nusikaltimus, riba išlieka bendroji, t.y. 16 metų, nors tarpinėje LR BK projekto redakcijoje buvo numatytas variantas, kad už šiuos nusikaltimus (taip pat ir karo nusikaltimus, nusikaltimus konstitucinei tvarkai, valstybės saugumui ir valstybės tarnybai) atsakomybė kils tik nuo 18 metų [4]. Tokia naujojo LR BK nuostata, be abejo, yra diskutuotina, ypač turint omenyje, kad tai dar vienas nesutapimas lyginant su Romos statutu, prie kurio kiti LR BK bendrosios dalies straipsniai buvo priderinti (pvz., tai, kad už šiuos nusikaltimus netaikoma apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis (95 str.)). Kita vertus, tarptautinėje teisėje 18 metų atsakomybės riba kol kas nėra iki galo įsitvirtinusi, yra tik vis aiškesnė tokios ribos įtvirtinimo tendencija. Mes manytume, kad 18 metų riba yra reikalinga, nepaisant to, kad darant tokius nusikaltimus dažnai dalyvauja ir paaugliai, kuriuos į tai nukreipia, o kartais ir priverčia, vyresni asmenys, tačiau jie dažniausiai atlieka paprasčiausių vykdytojų vaidmenį.

Taigi apibendrinami galime teigti, kad rengiant nusikaltimų žmoniškumui sudėtis naujajame LR BK nebuvo iki galo atsižvelgta į tarptautinės teisės keliamus reikalavimus. Norint, kad šios sudėtyt būtų iki galo suderintos su Romos statutu, reikia daryti pakeitimus.

Išvados

1. LR BK 99 straipsnyje apibrėžiant genocidą pabrėžiamas reikalavimas, kad grupė būtų sunaikinta fiziškai, nors ne visos genocido formos numato fizinį sunaikinimą, be to, viena nusikaltimo sudėties dalis sukonstruota kaip formalioji, o kita – kaip materialioji. Šiuos trūkumus reikėtų pašalinti.

2. Palyginti su tarptautine konvencine ir paprotine teise, Lietuvos teisės sistemoje genocidas yra traktuojamas plačiau: saugomų grupių sąrašas, t.y. papildomai įtrauktos politinės ir socialinės grupės; genocido formomis pripažįstamos deportacijos ir kankinimai. Platesnis genocido traktavimas gali sukelti problemų tarptautinio teisinio bendradarbiavimo metu persekiojant asmenis, kaltinamus genocidu.

3. LR BK 100 straipsnyje „tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“ pateikė nusikaltimo sudėtį, išoriškai panašią į nusikaltimų žmogiškumui sudėtį, apibrėžtą Romos statuto 7 straipsnyje. Tačiau yra esminių neatitikimų, nes iškraipyti ryšiai tarp požymių, nurodytų Romos statute, pavyzdžiui, didelis mastas arba sistemingumas numatytas kaip asmens veikos požymis, nors turėtų būti kaip užpuolimą apibūdinantis požymis. Taip pat ne visiškai tikslus nežmoniškų veikų sąrašas, kai kurios iš jų iš viso neperkeltos į LR BK (pvz., kankinimas), o kai kurios – traktuojamos plečiamai (pvz., priverstinis nėštumas).

4. Siūloma naujajame LR BK įvesti normą, pagal kurią už nusikaltimus žmogiškumui ir už genocidą atsakomybė kiltų tik sulaukus 18 metų, nes sudėtingos šių nusikaltimų subjektyvios ir objektyvios aplinkybės reikalauja didelio sąmoningumo, be to, tarptautinėje teisėje pastebima tokio amžiaus ribos įsitvirtinimo tendencija.

□□□

LITERATŪRA

1. **Konvencija** dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį // Žmogaus teisės. Dokumentų rinkinys.– Vilnius: Mintis, 1991. T. 1.
2. **Įstatymas** dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą // Valstybės žinios. 1992 m. gegužės 10 d. Nr. 13–342.
3. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000 spalio 25 d. Nr. 89–2741.
4. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso projektas // Teisės problemos. – Vilnius, 1996. Nr. 4.
5. **1988 m.** Jungtinių Tautų Organizacijos Konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta // Valstybės žinios. 1998 m. balandžio 22 d. Nr. 38–1004.
6. **Resolutions** adopted by the General Assembly. – New York, 1947.
7. **Уголовный** кодекс Латвии. – Рига: Алкор, 1993.
8. **Ануšauskas A.** Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 m. – Vilnius, 1996.
9. **Bassiouni M. C.** International Criminal Law. – New York, 1996.
10. **Baudžiamoji** teisė. Specialioji dalis. – Vilnius, 2000.
11. **Courtois St., Werth N. ir kt.** Juodoji komunizmo knyga. – Vilnius, 2000.
12. **Leblanc L.** The United States and the Genocide Convention // Georgian Journal of International Law. 1991. Vol. 4.
13. **Robinson N.** The Genocide Convention: A Commentary. – New York, 1960.
14. **Sunga L. S.** The Emerging System of International Criminal Law: Developments in Codification and Implementation. – Hague: Cluwer Law International, 1997.
15. **The Making** of Rome Statute. – Hague, Boston, London: Kluwer Law International, 1999.
16. **Valentukevičius R.** Nusikaltimų žmoniškumui tyrimo problemos // LEX. – Vilnius, 1998. Nr. 3.
17. **Žilinskas J.** Nusikaltimų žmoniškumui ir jų reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte // Jurisprudencija. – Vilnius, 1998. T. 9(1).
18. **Prosecutor vs. Tadic**, IT–94–1, par. 654 <<http://www.un.org/icty>>.
19. **Dabartinės** lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

□□□

Crimes against Humanity in the new Criminal Code of Republic of Lithuania

Dr. J. Žilinskas

Law University of Lithuania

SUMMARY

This article deals with the implementation of International Conventional and Customary Law norms on genocide and crimes against humanity into sources of the Criminal Law of Lithuania. Lithuania adopted a special law on Genocide of the Lithuanian Population in 1992. Mentioned Law proclaimed that Lithuania is accessing UN Convention on Genocide and established a Crime of Genocide in Lithuanian Criminal Law. However, Crimes against humanity as a general category has not been introduced into system of criminal law up to the adoption of the New Criminal Code in 2000 (though the Code is not in force yet). The current concept of Genocide in Lithuanian criminal law according to the Article 99 of new Criminal Code is broader than in International Law. First of all, it includes political as well as social groups in the protected groups list; secondly, it includes two additional inhumane acts: deportations and torture. Such extensions may be justified by the needs of Lithuania according to the cases of genocide of Lithuanian population and it corresponds to the

modern tendencies in national criminal law systems (e.g. protection of political and social groups is included in the definitions of genocide in French, Polish, Latvian criminal codes). However, it may cause and actually caused some problems with regard to international assistance in criminal matters with state that adopted a conventional concept of genocide (e.g. Russia). Crimes against humanity in the new Criminal Code are named as „Course of conduct with the people prohibited by International Law” (Article 100 of the new Criminal Code). It was drafted according to the International Criminal Court Rome Statute's Article 7, however some essential inadequacies shall be noted: firstly, the relations between general elements and features are not kept (e.g. Lithuanian version requires that act of person but not a attack shall be of systematic or wide spread nature); secondly, some inhumane acts are transferred without necessary clarifications (e.g. forced pregnancy). The author comes with the motivated proposals and proposes corresponding new definitions in order to eliminate enumerated shortcomings and inadequacies.

